

УДК [061.22(477.83/.86):929 І.КРИП'ЯКЕВИЧ]“1921/1922”

*Наталія КЛИМЕНКО***ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ І ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЙОВОГО
КОМІТЕТУ ОХОРОНИ ВІЙСЬКОВИХ МОГИЛ**

Цвинтарі та могили є не тільки місцем спочинку померлих. Їх значення для кожного народу набагато більше – вони об'єднують живих із предками, минулим. Це історія народу, на якій виховуються нові покоління. Тому охорона та догляд за могилами, зокрема могилами людей, які загинули в обороні Батьківщини, віддзеркалює зрілість нації. Розуміючи значення поховань та їх силу, Іван Крип'якевич боляче сприймав той факт, що по всій Галичині були розкидані забуті та занедбані могили січових стрільців. Тому він наголошував, що “важна повинність наша не лишати їх без опіки, а впорядковувати і все опікуватися ними”¹. Це завдання почав виконувати Крайовий комітет охорони військових могил, в якому плідно працював І. Крип'якевич. Зауважимо також, що активну участь у такій діяльності брала і його дружина – Марія Крип'якевич та її сестра Савина Сидорович.

У своїх спогадах Іван Петрович писав: “В 1921–22 рр. я брав участь у Комітеті для опіки над воєнними могилами. Завдання його було впорядкувати могили з часів визвольної боротьби. Багато таких самотніх могил було в околицях Львова, і громадні могили на Личаківському і Янівському цвинтарях”².

І. Крип'якевич у листі до І. Кревецького від 29 грудня 1921 р. повідомляє, що “...у Львові є Кр[айовий] комітет охорони могил, в якому я працюю, що опікується могилами теперішньої війни, переведено доволі широку працю в цілій Галичині; свіжі пам'ятники побудовано в різних місцях”³.

Крайовий комітет був справжнім координаційним центром щодо пошуку, відновлення, впорядкування військових могил, проведення святкових процесій-обходів на Зелені свята, щоб віддати шану борцям за волю. Крайовий комітет збирав пожертви безпосередньо або через товариство “Дністер”.

Зазначимо, що вже з перших днів діяльності Крайового комітету охорони військових могил відзначилася своєю матеріальною підтримкою Українська греко-католицька церква (у фонд Крайового комітету пожертвувано 35 000 корон)⁴. Фінансово Крайовий комітет вона підтримувала і надалі, не стояли осторонь також відомі громадські та політичні діячі. Наприклад, др. Волошин пожертвував у фонд Крайовому комітету 1000 корон⁵.

¹ Крип'якевич І. На сирітських могилах стрільців // Український вісник. – 1921. – Ч. 127. – С. 3.

² Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 120.

³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 995. – Арк. 25.

⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 1.

⁵ Там само.

Іван Крип'якевич мав вже неабиякий досвід блискучого організатора, скрупульозного фінансового директора. Він зарекомендував себе таким ще з часів головування в Бюро культурної допомоги визволених земель під час Першої світової війни. Саме завдяки систематичній праці Бюро в окупованих повітах Волині й Полісся вдалося організувати десятки українських народних шкіл.

Крайовий комітет охорони військових могил за участю І. Крип'якевича постійно листувався з мешканцями Галичини, організаторами-пошуковцями, які з'ясовували імена полеглих. Вирішували всі важливі справи: від пошуку забутих та занедбаних могил до організації перепоховання загиблих. Крім того, І. Крип'якевич вів фінансові документи, де зазначалося надходження коштів у Крайовий комітет від пожертвувань та їх використання. Наприклад, у справі 49 фонду 357 ЦДІА у Львові є Книга записів прибутків і видатків, яку особисто вів І. Крип'якевич, оформлював списки про видачу грошей за виконану роботу. Книга (учнівський зошит з 8 аркушами акуратних розрахунків І. Крип'якевича) заведена 2 червня 1921 року і завершена 17 квітнем 1926 року. В кінці запис: “Рахунки вирівняні і покінчені”, підпис – І. Крип'якевич¹. Основний фінансовий обіг припадає на 1921–1922 рр., тобто час найактивнішої діяльності Крайового комітету охорони військових могил. За 1923–1926 рр. є два записи: 1.01.1923 р. – про закупку 30 доларів та 17.04.1926 р. – про передачу їх на руки С. Левицького на упорядкування могил у Львові². Фінансові документи – посвідки, квитанції і т. п. від різних осіб про отримання грошей, розрахункові папери зберігаються і в домашньому архіві І. Крип'якевича в папці № 326³.

Головне завдання Крайового комітету охорони військових могил полягало в перенесенні розкиданих по всій Галичині стрілецьких могил на більші цвинтарі та їх упорядкування. Відповідальним адміністратором – урядником був Богдан Гнатевич, який, як свідчать фінансові документи, отримував щомісячну платню. Ймовірно, це був Б. Гнатевич, котрий під час Першої світової війни перебував у легіоні УСС із 1914 р., брав участь у карпатській военній кампанії, у боях на Маківці, під Семаківцями, на Лисоні⁴. Йому були властиві ініціативність, відвага, організаторські здібності. Пізніше він став співавтором “Історії українського війська” І. Крип'якевича. Саме Б. Гнатевич є автором розділу “Українські Січові Стрільці”, підсумовуючи який, він писав: “Мала це була жмінка, що станула до нерівної боротьби з могутньою Росією; дрібна краплинка у бурхливому морі світових змагань, але сильна своїми ідеалами й готовністю на жертви”⁵. Не випадково для виявлення могил та їх упорядкування було відправлено ряд експедицій на чолі з Б. Гнатевичем, безпосереднім учасником визвольних змагань, та січовим стрільцем Микетюком. У червні 1921 р. було організовано 4 експедиції: 21.06. та 24.06. на чолі з Микетюком, і 29.06. та 30.06. на чолі з Б. Гнатевичем. На ці експедиції

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 29–34.

² Там само. – Арк. 8.

³ Домашній архів І. Крип'якевича, папка № 326.

⁴ Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль: Джура, 2005. – С. 462.

⁵ Гнатевич Б. Історія українського війська. Ч. III: Українські Січові Стрільці. – Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. – С. 356.

було витрачено 7100 корон¹. Були також упорядковані могили в Ч. Острові, на горі Маківці, могили у Львові на Личаківському та Янівському цвинтарях.

Крайовий комітет тісно співпрацював з друкарнею Ставропігії у Львові, в якій друкували “Вказівки” місцевим комітетам щодо упорядкування могил, “Листок померлого” (5000 прим.), було надруковано одноднівку “На вічну пам’ять”, розпродаж якої значно поповнював бюджет Крайового комітету. Відповідальним за художні роботи був В. Сіцинський, який робив ілюстрації, вініетки. Працювали проф. Л. Білецький, Р. Купчинський. Своїми творами “Лицарева смерть в піснях” і “Задушний день” вони прославляли героїзм воїнів-стрільців².

Про обсяг роботи Крайового комітету І. Крип’якевич у своїх спогадах писав: “Зроблено евіденцію прізвищ і впорядковано могили, а пізніше поставлено однородні кам’яні хрести. На Зелені свята відбувались маніфестаційні походи, процесії з вінками на цвинтарі, священники виголошували промови. Видали ми одноднівку На вічну пам’ять героям (1921); дав я статтю в “Українському Віснику” “На сирітських могилах” [...]”³.

Крайовий комітет охорони військових могил постійно допомагав місцевим комітетам, друкував і розсилав “Вказівки” щодо упорядкування могил. Ось одна із рекомендацій: “Табличка мусить бути з бляхи або металю, на ній букви написі змальовані трівкою краскою або накладені (на металевій). Зміст написі мусить містити: назвисько та ім’я Героя, військовий чин – в скорочені (прим. віст., дес., вістун, десятник і т. п.). Військова частина (прим. 2 Г. П. – 2-й гарматний полк, III бригада і т. п.) тут треба засягнути поради в бувших військових; дати уродження та смерті (прикл. 4.III.1894, 21.VIII.1919), в кінці число могил. Кожна могила мусить одержати своє порядкове число. Для проведення евіденції могил мусять члени місцевих комітетів зрисувати плян своєї громади і на йому зазначити точне місце і число могил. До кожного пляну мусить бути долучений список полеглих після порядкового числа, зазначеного на могилах”⁴.

Великого значення Іван Петрович надавав виявленню імен загиблих та похованих, оскільки, на його думку, всі повинні знати і пам’ятати імена своїх героїв. Бо майже ніхто не знав про їх життя, боротьбу та смерть. Тому І. Крип’якевич звертався до всіх громадян із закликом: “...Кожний, хто знає що-небудь про тих невідомих героїв з Личаківського двірця, з Ялівця, з Пасік, повинен подати це до загальної відомості. Важне знати ім’я і назвисько, дату і місце уродження, військовий ступінь і частину, до якої полеглий належав, його ролю в боротьбі за Львів, день і ближчий спис смерті. Незвичайно цінні фотографії і інші пам’ятки по наших героях. Важна кожна найменша звістка”⁵.

26 червня 1921 р. за ініціативою членів читальні “Просвіта” на Личакові та за фінансової підтримки Крайового комітету відбулась урочиста процесія – обхід так званих “сирітських могил”. Процесія почалася з церкви Петра і Павла під про-

¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 35.

² Там само, арк. 2.

³ Крип’якевич І. Спогади (Автобіографія) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 120.

⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 9 зв.

⁵ Крип’якевич І. На сирітських могилах стрільців // Український вісник. – 1921. – Ч. 127. – С. 3.

водом трьох священиків. Відвідали п'ять могил українських стрільців та покладено вінки з дубового листа – традиційна прикраса військових могил. І. Крип'якевич писав: “П'ять самотніх хрестів – п'ять пам'ятників недавньої боротьби за волю. Хоч у малій частині сповнено обов'язок супроти тих, що склали за нас життя”¹.

Крайовий комітет активно співпрацював з місцевим комітетом охорони військових могил у селі Товстенькім, де за його допомогою впорядковано могили січових стрільців. На цей захід було використано 3870 корон (рисунок та оформлення трьох могил, справа образів)².

Для увіковічення пам'яті героїв-захисників повітовими комітетами вирішено призначити другий день Зелених свят – днем пошанування борців за Україну для всієї Гусятинської землі. Свято пам'яті героїв відзначалося на могилі в селі Товстенькім. До його проведення готували програму, вінки, одяг. Програмою було передбачено, що кожне село організовує свій похід на могилу в селі Товстеньке на 11 годину. У святкуванні взяли участь близько 3000 осіб. В листі невідомого до Крайового комітету охорони військових могил зазначалося: “...До панахиди на могилі стануло 20 священиків. В часі “Вічна пам'ять” похилилися вділ близько дві сотні прапорів, опісля оркестру, дужих інструментів села Васильковець, відіграли гімн: “Ви жертви в бою...” У сей час близько сотні вінців зложено на могилу. Найкрасивіший вінець зложила громада Нижбірок – новий; “тернина і червоні ленти з написею!” Подібний вінець з білими лентами зложило село Васильків. Вінець з жовтих колосів, котрий відбивав перед всіма із зелени, зложила громада Кривеньке...”³.

У листі Остапчука Василя з с. Кривенького до Крайового комітету охорони військових могил було детально викладено програму святкування цього заходу. В кінці він зазначив, що “... другий день Зелених свят буде днем свята для всіх грядущих поколінь всього повіту. День цей буде днем паломництва цілого повіту на могилу в Товстенькім. Могила в Товстенькім буде місцем науки для грядучих поколінь, місцем скріплення надії і сил для всіх нас теперішніх”⁴.

І. Крип'якевич, працюючи в Крайовому комітеті охорони військових могил, докладав усіх зусиль для збереження пам'яті про людей, які загинули в обороні Батьківщини та популяризації історико-культурної спадщини. Хоча Комітет діяв недовго (був заборонений польською владою), він став найавторитетнішою установою, яка дбала про впорядкування та охорону військових могил, прагнучи зберегти їх як національну святиню для майбутніх поколінь.

¹ Крип'якевич І. На сирітських могилах стрільців // Український вісник. – 1921. – Ч. 127. – С. 3.

² ЦДДА України у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 2.

³ Там само. – Арк. 29–34.

⁴ Там само. – Арк. 35–37.

ДОКУМЕНТ

**До Хвального Товариства
“Опіки над військовими могилами у Львові”¹
Лист невідомого**

В залученню пересилаю “відозву”, котрої зміст найліпше пояснює її ціль. В повісті викладено і кожному парохові, і кожній читальні. Місцеві комітети постаралися до неї ревно і щиро. Через два тижні йшли по селах неабиякі приготування! Кожда місцевість хотіла показатися величаво. Надії повітового комітету сповнилися несподівано! Другого дня Зелених свят до 30 000 осіб стануло в Товстенькім. День був чудовий! Природа сприяла! Вчасним ранком почали являтися гуртки путників з найдальніших закутків повіту. Дещо пізніше процесії шкільна молодіж, старша молодіж, опісля старші громадяни. Попереду кожної процесії була бандерія. Точно о годині 11 вся площа біля могили, дороги до церкви і читальні були заставлені непроглядними масами прибуввших путівників. Не бракувало числених гостей з повітів: Чортків та Борщів. – Порядок удержував комітет та поліція, панство, котре, ніде правди діти, заховувалось дуже тактовно. Повітова влада не робила жадних перепон. Було 12 процесій і тільки бандерій в силі 1200 іздців. По Богослужінню на церковній площі перейшов головною вулицею села імпазантний похід, у котрім взяли участь кілька бандерій, опісля процесії священство та вірні. Замітити належить, що похід не конче удався, бо більшість 2/3 зібраних не виступили; причина цьому “людська цікавість”, “з боку приглянутися”. До панахиди на могилі стануло 20 священників. В часі “Вічная память” похилилися вділ близько дві сотні прапорів, опісля оркестра, дужих інструментів села Васильковець відіграла гимн: “Ви жертви в бою...” У сей час близько сотні вінців зложено на могилу. Найкрасивіший вінець зложила громада Нижбірок новий: “тернина і червоні ленти з напесею!” Подібний вінець з білими лентами зложило село Васильків. Вінець з жовтих колосів, котрий відбивав перед всіми із зелени, зложила громада села Кривеньке. Маєстатична була хвиля, коли молодь кожного села передавала вінці в руки священства, а та клала їх на могилу – по молитві “Боже великий”, котру відспівав товариський хор, розносилася грімка промова о. Івана Бриковича з Кривенького, почата словами: “Український народе”, виголошена з сильним темпераментом, робила на слухачів глибоке враження. Близько півста мешканців стануло віддати поклін упавшим жертвам. По проповіді залунали серед непроглядної маси співи народних пісень, з котрими почали зібрані спорожнювати площу і вибирались з домів, бо деяких чекала 3–4 милева дорога.

Усе поверталосся бадьоре, піднесене на душі, у вірі і надії на невмирущість його народної справи та в тім переконані, що судьба виключно від неї залежить та і в її руках полягає! Годину пізніше площа спорожніла, серед неї лишалась тільки висока, уквітчана зеленню і вінцями, висока могила з залізним хрестом, на раменах котрого маяли жовто-блакитні і червоні ленти з написами “Упавшим героям за волю України” та заклики до грядучих борців “борітеся – поборете”. Біля могили купчилися ще довжелезні гуртки цікавих, усі падали на коліна, а відтак вдивлялися у могилу, роздумуючи певно над своєю недавньою трагедією.

¹ ЦДА у Львові. – Ф. 357. – Оп. 1. – Сп. 49. – Арк. 29–34.